

Film

Pe urmele istoriei: Secvențe biografice din vremea Holocaustului

de Mihai A. PANU

Uneori există anumite situații de viață în care spațiul și timpul devin elastice, permițând memoriei să traverseze bariere considerate la prima vedere insurmontabile și să recupereze trăiri sedimentate în straturile cele mai adânci ale conștiinței noastre comune. Spre deosebire de timp, ale cărui secvențe trecute pot fi accesate greoi fără întrunirea unor condiții favorizante, spațiul este mult mai puțin erodat de schimbare și poate dezvălui privitorului atent semne mai mult sau mai puțin evidente ale anteriorității în diversele sale ipostaze. Locurile memoriei (pentru a relua o formulă deja încetățenită) reprezintă, printre altele, formule de geografie simbolică ce permit, ce-i drept în măsuri diferite, chemarea istoriei prin mecanismele complexe ale mentalului colectiv. Multe dintre geografiile simbolice ale Europei constituie astfel de mediatori ai anteriorității, chiar dacă vălul prezentului favorizează o oarecare amnezie și face o bună pereche cu suficiența zilei. Trecutul, chiar și cel recent, nu mai pare să reprezinte o incursiune tentantă, frecventabilă pentru o majoritate din ce în ce mai largă. Motivele acestei stări de fapt pot fi diverse (și totodată complexe) însă au ca numitor comun un insidios cult al anti-memoriei, cuantificabil mai ales prin moda trăirii într-un prezent perpetuu și prin evitarea formelor de experiență disonantă mai ales al acelor care vin dintr-un trecut traumatic, fie el individual sau de grup. Astfel de motive stau la baza nevoii noastre, ca societate, de a promova constant, pe cât mai multe căi, ceea ce am putea numi o pedagogie a memoriei. Cercetarea trecutului nu ar trebui să țină doar de preocupările unor specialiști (precum istoricii sau antropologii). Dincolo de preocupările științifice sistematice, indispensabile de altfel, în orice societate

construită pe fundamente solide, există (ar trebui să existe) o sferă publică, un mental colectiv care în mod natural își „cercetează” trecutul înscriindu-se astfel într-un exercițiu de cunoaștere a sinelui social.

În marja acestei logici se poate încadra filmul documentar „Vergessener Holocaust. Eine Reise In nach Transnistrien” (Holocaust uitat. O călătorie în Transnistria), regizat de Resa Asarschahab după o idee a lui Markus Winkler. Documentarul, care este o coproducție Germania, Ucraina, Republica Moldova, a fost finalizat în 2020 și a fost pentru prima dată prezentat public la Universitatea Innsbruck în decembrie 2022. Trebuie menționat faptul că filmul reprezintă un proiect dezvoltat la nivelul Institutului Pentru Istoria și Cultura Germană în sud-estul Europei (I.K.G.S) alături de alți parteneri instituționali din Moldova și Ucraina. Prin proiectele și inițiativele sale I.K.G.S rămâne o prezență constantă în sfera de cercetare trans-europeană, rezultatele acestor demersuri fiind de multă vreme cunoscute publicului interesat.

Dincolo de componenta artistică pe care Dochiul antrenat o poate identifica în desfășurarea acestui proiect filmografic, există cel puțin două planuri narrative complementare prin care mesajul principal al documentarului ar putea fi descifrat. În primul rând, vorbim despre apelul la memoria publică pornind de la inubliabila și traumatica experiență a Holocaustului. În contextul geopolitic al celui de-al Doilea Război Mondial peste 150.000 de evrei din Bucovina și Basarabia au fost deportați în ghetouri și lagăre de muncă din regiunea transnistreană aflată atunci (mai precis între august 1941 și ianuarie 1944) sub controlul armatei române. Cea mai mare parte a celor deportați nu a supraviețuit

în acele condiții cumplite. Din perspectiva zilelor noastre este dificilă raportarea concretă la amploarea acelei tragedii. Discursul istoriografic dominant scoate în evidență evenimente și cifre (de altfel cât se poate de relevante) însă exterminarea evreilor din Basarabia și Bucovina nu ține doar de macro-contexte. În mod specific trebuie aduse în discuție miile de situații care compun acest teribil tablou: drama familiilor dezrădăcinate, total sau parțial distruse, sistematic exploatate în campanii de muncă silnică în numele unei ideologii liberticide, alterofobe și care a schi-monosit în mod indelebil istoria secolului al XX-lea.

Al doilea plan narativ pe care îl putem identifica, urmărind documentarul, cuprinde o anumită formă de esențializare a memoriei traumatice asociată Holocaustului prin prezentarea unui destin de familie. Felix Zuckerman din Cernăuți, unul dintre protagoniștii filmului, ni se prezintă la vârsta unei maturități deja împlinite. El este fiul Rosei Zuckerman, supraviețuitoare a Holocaustului, decedată cu ceva ani în urmă. La inițiativa realizatorilor filmului, Felix Zuckerman face o călătorie (din multe puncte de vedere inițiativă) spre regiunea transnistreană, descoperind pas cu pas ruta pe care mama sa alături de familia extinsă, fuseseră deportați în secolul trecut. Călătoria spre fostele locuri ale deportării are la rândul ei un dublu sens. Mai întâi vedem o reconstituire a unei biografii de familie pornind de la traseul pe care înaintașii lui Felix Zuckerman îl urmaseră fără voia lor. În același timp reconstituirea acestui terifiant traseu al morții se dorește a fi plasată și într-un context pedagogic. O pedagogie a memoriei care țintește și tânăra generație ai cărei reprezentanți sunt la rândul lor prezenți și contribuie la construcția narativă a filmului. De fapt, tocmai această dialectică (trecut vs. prezent și destin individual vs. destin colectiv) dă greutate demersului documentar și pune în contexte potrivite (istorice, biografice, geografice) o realitate complexă, tot mai greu de reconstruit din perspectiva prezentului.

Protagoniștii documentarului sunt filmați în ipostaze naturale, firești, iar emoționalizarea contextelor nu apare în niciun prilej ca un rezultat al artificiilor de montaj. Destinul familiei Zuckerman, deși marcat în cea mai mare parte de experiența distructivă a deportării, va ieși din umbra

fatalismului total prin motivele (auto)salvării și ale voinței de a trăi, exemplar personificate de Rosa Z. Aceasta este o lecție de viață foarte importantă cu implicații universale. Pentru tânăra generație (reprezentată în documentar de mini-grupul aflat în perioada studiilor) întrebările ce ținesc trecutul prind formă în manieră naturală și sinceră. Holocaustul nu mai este doar o lecție din cartea de istorie, ci o experiență internalizabilă prin oameni, fapte, locuri, povești de viață. Structurile trecutului istoric determină înțelegerea prezentului și sensurile viitorului într-o măsură mai mare decât ar putea fi anticipat la prima vedere. Aceasta ar fi, poate, principala cale interpretativă pe care documentarul ne-o propune: aceea a facilitării conexiunii cu trecutul prin apel la sedimentele memoriei și prin tehnici de reconstituire biografică.

Pentru privitorul care întâlnește titlul documentarului (*Holocaustul uitat...*) impresiile de moment ar putea fi pe alocuri apăsătoare și chiar contradictorii. Ideologiile radicale din secolul al XX-lea sunt indelebile (cel puțin) prin prisma greutății lor istoriografice. Și totuși, pe măsură ce trece vremea, episoade istorice precum Holocaustul ajung treptat în sfera standardizării evenimentțiale pe care istoria o reține însă memoria o accesează tot mai selectiv și mai dificil. Formula „Holocaustul uitat” conținută în titlul documentarului vizează dificultățile din sfera memoriei (implicit de etica și pedagogia memoriei) într-o măsură asumat mai semnificativă decât obișnuita „inventariere” a evenimentțialului istoric așa cum se întâmplă adesea în alte abordări de gen. Indiferent de ecurile pe care le trezește în conștiința celor care privesc și caută să priceapă, filmul rămâne o realizare de excepție, binevenită (cum spuneam la început) într-o epocă în care tentațiile comodelor amnezii par să fie tot mai dese. Ne exprimăm speranța ca pe viitor asemenea demersuri să fie mai des întâlnite (cu precădere în spațiul central și sud-est european) și, mai ales, să fie ținut promovate la nivelul sistemelor de învățământ, deoarece reprezintă un excelent instrument de pedagogie a neuitării și de înțelegere a zbuciumatelor episoade istorice din secolul al XX-lea.

